

УДК 004.775:021.1:316.32

Вікторія Бондаренко,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

ДИСТАНТНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРИСТУВАЧІВ БІБЛІОТЕК У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена питанню впровадження та ефективного використання дистантних форм обслуговування користувачів з метою підвищення ролі бібліотек у наповненні національного інформаційного простору та їх співпраці в глобальному інформаційному просторі, висвітлюється участь бібліотечних структур у створенні суверенного інформаційного ресурсу, якого потребують різні сфери системи соціальних комунікацій.

Ключові слова: бібліотека, дистантні послуги, інформація, інформаційний простір, глобалізація, інформаційно-аналітична діяльність.

На сьогодні розбудова національного інформаційного простору є основою соціально-економічного, політичного й культурного розвитку країни, а проведення цілеспрямованої державної інформаційної політики є важливим аспектом підтримки потужного інформаційного потенціалу, який, у свою чергу, є одним з визначальних факторів утримання стабільної позиції будь-якої країни в глобалізованому світі. Наукові бібліотечні установи сьогодні мають потенціал бути ефективним елементом загальнодержавної інформаційної політики, адже акумуляція в них величезного обсягу інформації ефективно систематизується та використовується бібліотеками для творення нових потрібних суспільству та державному апарату знань. Сучасні тенденції в розвитку мережевих технологій дають змогу бібліотекам, утворивши ще тісніші системні зв'язки, створити єдиний інформаційно-бібліотечний простір, що забезпечуватиме підтримку необхідного для стабільного розвитку суспільства рівня інформаційного потенціалу [1].

Вітчизняними та зарубіжними науковцями дедалі більше уваги приділяється питанню розвитку бібліотечної діяльності в інформаційному просторі в напрямі міжнародного інформаційного співробітництва, її функцій як координатора в процесі ефективного представлення

національного інформаційного ресурсу, зокрема наукової думки та історичної спадщини в глобальному інформаційному просторі. Актуальним предметом досліджень є інформаційно-аналітична діяльність бібліотек, що останніми роками активізувалась та є затребуваною серед такої спеціальної категорії користувачів, як органи державної влади та місцевого самоврядування. Це зумовлено тим, що значний інформаційний потік потребує професійної обробки: моніторингу, відбору, структуризації та аналізу, з метою надання замовнику якісної інформаційної продукції, яка сприятиме прийняттю ефективних управлінських рішень.

Загальні теоретичні питання розвитку бібліотек у сучасному інформаційному середовищі розглядаються в працях таких російських дослідників, як І. Г. Моргенштерн, Ю. Н. Столяров, Т. А. Бахтурін, Т. М. Кузьмішин, Т. Ф. Берестова.

В Україні питання місця та ролі бібліотек у глобальному інформаційному просторі, їх участі у формуванні національного інформаційного простору активно розробляє Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Різні аспекти проблеми глобалізації інформаційного простору та місця в ньому бібліотек висвітлюються в працях В. Горового, Л. Чуприни, Т. Гранчак, Ю. Половинчак. Питання вдосконалення процесів інтеграції бібліотечних установ у світовий інформаційний простір розглядаються в працях О. Баркової, Т. Вилегжаниної, І. Давидової, Г. Шемаєвої.

Необхідність відповідати рівню загальносвітового розвитку інформаційної сфери спонукає бібліотечні установи шукати нові підходи у взаємодії з суспільством, адекватно реагувати на його потреби і, маючи доступ до інформаційних ресурсів, активно просувати, презентувати та популяризувати національні інформаційні ресурси як у вітчизняному, так і в глобальному інформаційному просторі [2].

Актуальною формою наповнення бібліотеками вітчизняного інформаційного простору кращими національними інформаційними продуктами є дистантне обслуговування та бібліотечна інформаційно-аналітична діяльність. До прикладу, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського працює за такими основними напрямками, як інформаційно-аналітичні, аналітичні розробки у вузькотематичних напрямках, або ж з проблематики, не розроблюваної вітчизняними дослідниками; узагальнення інформації електронних ЗМІ та розробок аналітичних центрів з актуальних питань суспільного життя; розробка методики й основних закономірностей розвитку інформаційної діяльності бібліотек в умовах переходу до інформаційного суспільства; підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів

в інтересах дослідницьких проєктів, науково-технічних програм, реалізації грантових тем та ін. [3].

Якісне всебічне наповнення національного інформаційного простору, що здійснюється бібліотеками та їхніми інформаційно-аналітичними структурами з використанням дистантних форм, є важливою ланкою в розвитку інформаційного суспільства та представлення України в глобальному інформаційному просторі.

Розглянемо можливості бібліотек у контексті наповнення національного інформаційного простору та представлення в глобальному інформаційному просторі в провідних сферах суспільного життя – науковій, політико-правовій, економічній та культурній.

Стосовно забезпечення необхідного інформаційного підґрунтя для функціонування наукової сфери слід звернути увагу на те, що бібліотекою надається можливість вітчизняним науковцям розширити контакти у сфері освіти, науки й культури з науково-дослідними центрами, організаціями, освітніми закладами та асоціаціями Росії, Європейського Союзу, Америки та інших країн світу, а також відслідковувати світові тенденції розвитку науки та наповнювати національний інформаційний простір передовими світовими науковими здобутками та створювати власний науковий продукт, скориставшись доступом до наукометричних та інших, як вітчизняних так і зарубіжних, баз даних, зокрема SCOPUS⁵⁶, EBSCO⁵⁷,

⁵⁶ SCOPUS [МФА: (skopus), «ско́пус»] – бібліографічна й реферативна база даних та інструмент для відстеження цитованості статей, опублікованих у наукових виданнях. Індексуює 18 тис. назв наукових видань з технічних, медичних та гуманітарних наук 5 тис. видавців. База даних індексує наукові журнали, матеріали конференцій та серіальні книжкові видання.

⁵⁷ Бази даних EBSCO містять понад 6 тис. електронних версій відомих журналів, газет, бюлетенів новин, близько 1300 брошур, енциклопедій, довідників і реферативних збірників, більшість з яких повнотекстові. Бази постійно поповнюються новими періодичними виданнями, збільшуються їхні хронологічні рамки.

EBSCO надає можливість пошуку повнотекстових, рецензованих спеціалізованих матеріалів соціально-гуманітарної, економічної, медичної, технічної та іншої тематики за 60 пошуковими ознаками.

East View⁵⁸, Polpred.com⁵⁹, ELibUkr⁶⁰ та інших, доступом до електронних каталогів та повнотекстових баз даних зарубіжних бібліотек. З іншого боку, надаючи за допомогою використання електронних технологій доступ до вітчизняних баз даних іноземним віддаленим користувачам, бібліотеки презентують українську наукову думку в глобальному інформаційному просторі.

Останнім часом бібліотеками активно використовується практика проведення наукових відеоконференцій, що на сьогодні є досить актуальним, адже не всі науковці можуть дозволити собі відвідати ту чи іншу країну-організатора наукового форуму. Тому проведення онлайн-конференцій дає змогу з найменшими фінансовими витратами взяти участь в обговоренні наукових проблем та отримати інформацію, яка поки що не представлена в друкованому або електронному вигляді, а існує у вигляді наукових гіпотез та поглядів, перебувати в потоці останніх наукових тенденцій. Користуються популярністю й форуми на платформі бібліотек, як бібліотечні так і з інших суспільно значущих тематик, та їхні сторінки в соціальних мережах. Спілкування на форумах допомагає загальними зусиллями користувачів форуму сформулювати нові наукові проблеми та обговорити перспективні шляхи їх вирішення.

Варто також зазначити, що на сьогодні велика кількість провідних світових бібліотек входить до складу мережових структур міжнародних організацій – членів співтовариств розвитку науки, освіти й культури

⁵⁸ East View – 40 найавторитетніших російських видань із суспільно-політичних та гуманітарних наук (архів з 2000 р.), у тому числі «Вопросы давней истории», «Вопросы философии», «Вопросы языкознания», «Мировая экономика и международные отношения», «Новая и новейшая история», «Психологический журнал» та ін.

⁵⁹ Polpred.com, Огляд ЗМІ. Онлайн-база даних російською мовою поповнюється щодня і містить повні тексти 360 тис. кращих статей із сотень інформгентств та ЗМІ з усього світу за 14 років. Рубрикатор по країні/галузі/джерелу/федеральному округу РФ / датою, пошук з настройками. Найбільший у Рунеті дайджест ділової аналітики.

База даних polpred.com – це моніторинг ЗМІ на теми промислової політики РФ і зарубіжжя. Студенти та викладачі економічних кафедр з цікавістю сприймуть приклади (кейси) з правової практики щодо Євросоюзу й Китаю, митниці й автопрому. В інформаційному бутику polpred.com кожен документ проходить сито потрібного відбору головних ділових новин (те, що буде цікаво читати рік по тому).

⁶⁰ ELibUkr надає доступ до електронних ресурсів **Emerald** – одного з найвідоміших видавництв, що публікує дослідження з бізнесу, менеджменту, маркетингу; колекції **IOPscience Journals** – близько 60 журналів з науки, техніки, медицини на базі онлайн-ової системи **IOPscience Publishing**.

та є активними учасниками глобальних інформаційних процесів. Зокрема, Всеросійська державна бібліотека іноземної літератури є інформаційно-посередницьким центром Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій і установ. Європейська цифрова бібліотека є передовим прикладом доступу до світових наукових, освітніх та культурних цінностей. НБУВ теж співпрацює з Європейською бібліотекою та представлена в ній реферативною базою даних «Україніка наукова» та Електронною бібліотекою авторефератів дисертацій. Крім того, розроблена україномовна локалізація порталу.

Сьогодні без перебільшення можна стверджувати, що саме бібліотеки є тією рушійною силою, яка дає змогу активізувати та значно прискорювати роботу з формування доступної наукової інформації в Україні та професійно представляти вітчизняну наукову думку в глобальному інформаційному просторі.

У політико-правовій сфері діяльність бібліотек із сприяння створенню національного інформаційного простору зосереджена, у першу чергу, на політико-правовому інформуванні, наданні доступу до національних та зарубіжних правових ресурсів та створенні синтезованого інформаційно-аналітичного продукту відповідної тематики. Поширення правової інформації, сприяння підвищенню рівня правової культури суспільства, подолання правового нігілізму, інформування про захист прав людини покладено на центри правової інформації, що функціонують у багатьох вітчизняних та зарубіжних бібліотечних установах. При цьому слід наголосити, що діяльність таких центрів набуває дедалі більшої популярності в користувачів саме завдяки використанню ними дистантних форм обслуговування – веденню власних веб-сторінок, наданню віртуальних довідок та консультацій, створенню інтернет-путівників правовими ресурсами мережі та ін.

Широкий доступ до інформації політико-правового характеру з використанням дистантних форм доступу надає Національна юридична бібліотека НБУВ. З одного боку, дистантні форми доступу до інформації використовуються співробітниками бібліотеки в процесі підготовки інформаційно-аналітичного продукту (зокрема, ідеться про використання інформації інтернет-ЗМІ, матеріалів аналітичних центрів, сайтів органів місцевого самоврядування та облдержадміністрацій, сайтів урядових структур, представлених в Інтернеті правових баз даних юридичних інститутів та організацій тощо), з іншого – для ознайомлення користувачів з уже підготовленими інформаційно-аналітичними мате-

ріалами, консультаційними матеріалами з питань дотримання прав людини, підприємницької діяльності, баз даних, наявних у бібліотеці тощо.

Серед представлених таким чином ресурсів варто звернути увагу на бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації «Громадська думка про правотворення». Бюлетень містить новини законотворчого процесу та коментарі вітчизняних та зарубіжних експертів з актуальних правових подій, аналітичні матеріали та матеріали щодо вивчення зарубіжного досвіду вирішення правових проблем. У контексті використання дистантних форм для пошуку потрібної інформації, її обробки та сприяння її подальшій циркуляції показовою є наявність у бюлетні рубрики «Щоденник блогера», яка містить інформацію, розміщену в блогах «лідерів думки» – відомих політиків, громадських діячів, експертів, науковців та ін.

Зауважимо, що відкритість інформування про діяльність органів влади та зворотний зв'язок з населенням, зокрема через бібліотеки, є однією з обов'язкових ознак демократичного суспільства.

Варто виокремити й роботу бібліотек з забезпечення прозорості рішень державних та місцевих органів влади, що здійснюється за такими напрямками, як інформаційна підтримка органів влади, інформування та просвітницька робота серед населення.

В Україні останнім часом на базі бібліотек створюються публічні центри регіональної інформації, що займаються збором, зберіганням та наданням у користування документів з питань діяльності місцевих органів влади, формуванням фондів: офіційних видань районних адміністрацій та органів місцевого самоврядування; опублікованих документів (статистична інформація про стан економіки, екології, здоров'я, демографії, освіти, культури та інших напрямів); неопублікованих видань.

Серед користувачів зростає попит на інформаційно-аналітичні матеріали з питань функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, реформування системи охорони здоров'я, освіти, агропромислового комплексу, реалізації молодіжної політики та ін.

Інформаційно-аналітичні структури бібліотек досліджують перебіг політичних процесів та проводять діяльність щодо визначення впливу різних чинників на перебіг проблемних ситуацій у політиці, пропонують шляхи вирішення конфліктних ситуацій. Так, Хмельницькою центральною міською бібліотекою здійснюється індивідуальне інформування фахівців райдержадміністрації. Керівники отримують інформацію за такою тематикою: «Законодавча основа місцевого самоврядування»; «Взаємодія органів місцевого самоврядування з підприємствами

й установами, які знаходяться на підпорядкованій території»; «Місцеві фінанси, бюджет, податки і збори»; «Соціальний захист населення»; «Використання земель на території, підпорядкованій місцевому органу влади» [4].

Загальнодоступність бібліотечних установ та їхні інформаційно-ресурсні можливості, досвід роботи з інформацією дають можливість констатувати, що бібліотеки стали ефективним посередником між органами державної влади та суспільством. Наповнюючи національний інформаційний простір якісною, достовірною політико-правовою інформацією та мінімізуючи інформаційні шуми, бібліотеки на сьогодні виступають як стабілізуючий соціальний фактор, що забезпечує соціальну стійкість та є вирівнюючим інформаційні можливості різних категорій населення фактором.

Останнім часом дедалі частіше замовниками бібліотечних інформаційно-аналітичних послуг стають бізнес-структури, що мають потребу в отриманні якісного економічно-спрямованого інформаційно-аналітичного продукту. Задля задоволення їхніх потреб інформаційно-аналітичними службами бібліотек створюються проектні команди, які досліджують стан вітчизняної економіки, світової економіки та її можливі впливи на національну, кризові явища в економіці та шляхи їх подолання, вивчають позитивний зарубіжний досвід ведення економічної діяльності та виробляють рекомендації.

Також через свої сайти бібліотеки надають доступ до інформаційних ресурсів економічної тематики. У контексті наповнення національного інформаційного простору інформацією, необхідною для стабільного економічного розвитку та подолання кризових явищ, та забезпечення її циркуляції в суспільстві Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського за допомогою сайту дає змогу ознайомитися з такими науковими розробками стратегічного характеру, як національні доповіді НАН України, що розкривають ключові проблеми соціально-економічного, суспільно-політичного та культурного поступу сучасної України. Зокрема, на сайті бібліотеки представлено Національну доповідь «Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015», метою якої є окреслення сформованого вітчизняною академічною наукою концептуального бачення принципово нового курсу здійснення в Україні назрілих модернізаційних перетворень, конкретних завдань і механізмів їх реалізації. Комплексний аналіз стану та визначальних тенденцій економічного, соціального, політико-правового та гуманітарного розвитку України у світлі загроз і ризиків, пов'язаних у тому числі з кризовими процесами в сучасному світі, здійснено в Національній доповіді «Соціально-економічний стан

України: наслідки для народу та держав», з якою також можна ознайомитися за допомогою сайту НБУВ. У доповіді висвітлено макроекономічні зміни, трансформації реального сектору економіки, що відбулися в державі, а також існуючі небезпеки у сфері енергетики, екології. Значну увагу приділено проблемам досягнення ефективного державного урядування, подолання політичної кризи, стабілізації фінансового сектору, розвитку діалогу влади, бізнесу та громадянського суспільства, трансформації соціогуманітарної сфери.

Що стосується участі бібліотек у процесі створення того сегмента національного суверенного ресурсу, який забезпечуватиме ефективне функціонування культурної сфери суспільства, то слід наголосити на актуальності введення в широкий суспільний обіг за допомогою дистантних форм обслуговування наявного в їхніх фондах великого ресурсу культурних, духовно-ціннісних надбань попередніх поколінь українського народу, що є надійним орієнтиром у вітчизняному інформаційному виробництві, в утвердженні суспільних ідеалів, консолідації українського суспільства, збереженні його національної ідентичності й самобутності. Проведення бібліотеками віртуальних виставок, які ознайомлюють користувачів з книжковими колекціями національних історично-культурних пам'яток, художніми, музичними, відеоколекціями бібліотеки, оцифрованою рукописною спадщиною, не лише сприяє підвищенню освітньо-культурного рівня громадськості, наступності національної свідомості, а й представленню України в глобальному інформаційному просторі.

На сьогодні світове розуміння ролі й призначення бібліотеки у XXI ст. як культурного, інформаційного та освітнього закладу базується на тому, що доступ до культурних цінностей та участь у культурному житті є фундаментальним правом людини. Показовою в цьому контексті є ініціатива Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського створення єдиної інформаційної основи для збереження цифрових колекцій, що відображають шлях історичного розвитку України в культурній, науковій та соціальній сферах, та її активна участь у міжнародному корпоративному проєкті «Європейська бібліотека». Крім того, НБУВ є ініціатором проєкту національного масштабу «Пам'ять України в об'єктах національного надбання» (www.nbuv.gov.ua/memory/index.html) [5]. Водночас забезпечення шляхом використання дистантних форм міжбібліотечної кооперації доступу користувачів до фондів провідних бібліотек Європи і світу запобігає формуванню в суспільстві філософії містечковості й провінціалізму, сприяє розвитку культури в контексті загальносвітових тенденцій. Так, активно розвивається співпраця НБУВ

з цифровими сховищами світового культурного надбання. До проекту «Золота колекція Євразії» Бібліотечної асамблеї Євразії увійшли три об'єкти історико-культурної спадщини з фондів НБУВ – «Київські глаголичні листки» IX–X ст., «Апостол» І. Федорова 1574 р. та «Кобзар» Т. Г. Шевченка 1840 р.

Ще одним важливим кроком у представленні України в загальноєвропейському інформаційному та культурному просторі є її приєднання до Європейської бібліотеки (The European Library, TEL). Наступним етапом у напрямі інформаційної культурної інтеграції в єдиний європейський інформаційний простір є участь України в проєкті Європейської цифрової бібліотеки Europeana, що об'єднує відомості про цифрові ресурси бібліотек, музеїв та архівів [6].

За словами директора Національної бібліотеки Німеччини, голови організації Europeana Foundation Е. Ніггеманн, «об'єкти суспільного надбання життєво необхідні для освіти, науки, збереження культурної спадщини та інформаційного обслуговування. Не можна припиняти доступ до знань у сучасному інформаційному суспільстві».

Підсумовуючи, варто зазначити, що використання дистантних форм у бібліотечній діяльності відкрило перспективу для формування єдиного глобального інформаційно-бібліотечного простору, що дає змогу наразі ефективніше координувати спільні проєкти, створювати сприятливі умови для функціонування міжнародних програм та надання доступу до зарубіжних інформаційних ресурсів. Як показує сучасна бібліотечна практика, нові технології дають змогу вирішити важливі завдання відповідно до запитів сучасного суспільства: упровадити нові інформаційні ресурси бібліотек, істотно вдосконалити якість інформаційного обслуговування користувачів, а також забезпечити збереження інтелектуальної та духовної пам'яті народу, спадкоємність державотворчих, національних та культурних процесів у суспільстві.

Список використаних джерел

1. *Чупрына Л. А.* Современные тенденции в формировании и развитии информационного пространства Украины / Л. А. Чупрына // Укр.-македон. наук. зб. Вип. 5 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, МАНМ. – К., 2011. – С. 247–262.

2. *Галактионова Л.* Информационно-библиотечное обслуживание инновационной педагогической деятельности: методики обучения библиотекарей [Электронный ресурс] / Л. Галактионова // Библиотеки и непрерывное педагогическое образование : интернет-конф. : материалы

конф. (17–27 окт. 2005 г.). – Режим доступа: <http://www.gnpbu/konf80-sec.3.htm>. – Загл. с екрана.

3. *Горовий В.* Бібліотеки як інформаційні центри української інформатизації / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 26 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – 2010. – С. 23.

4. Бібліотека як центр регіональної і правової інформації : інформ.-метод. матеріали // Хмельницька ОУТБ ім. М. Островського ; уклад. : В. В. Маковська, Ю. М. Гой, В. С. Зваричук. – Хмельницький. – 2005. – 32 с. – (Серія «Бібліотека і влада»).

5. *Кузнецов А. В.* Участь у міжнародних корпоративних проектах як засіб розкриття бібліотечних фондів / А. В. Кузнецов // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17–19 трав. 2011 р.). – К., 2011. – С. 182–184.

6. *Половинчак Ю.* Українська наука в системі міжнародних документальних комунікацій / Ю. Половинчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 32 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – 2011. – С. 21.